

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

Mokslinių tyrimų kryptys: baltistika, lietuvių kalbos istorija, dialektologija, onomastika.

LIETUVIŲ KALBOTYROS BOLŠEVIKMEČIU KEISTENYBĖS. KELI ATSIMINIMŲ EPIZODAI

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui visi kalbininkai teoretikai, dirbę kalbos istorijos srityje, pasitraukė iš Lietuvos į Vakarus gelbėdamiesi nuo artėjančio bolševikinio teroro. Lietuvoje liko iš esmės tik kalbos praktikai, iš kurių svarbiausias buvo prof. Juozas Balčikonis.

Jonas Kruopas ir Juozas Senkus – vieninteliai du iš likusiųjų pajėgė Universitete dėstyti teorines lituanistikos disciplinas. Bet jie buvo bolševikų ujami ir galop visai išguiti iš Universiteto. Po to lituanistikos paskaitų teorinis lygis labai sumenko.

Vienas iš svarbiausių bolševizmo „apaštalų“ Lietuvoje, pasidarbavusių išvarant iš Universiteto J. Kruopą ir J. Senkų, buvo Stanislovas Lazutka. Jis gimė Sibire, buvo 1863 m. tremtinių palikuonis. 1945 m. rudenį atsirado Lietuvoje ir įstojo į Vilniaus universitetą. Studijavo istoriją. Buvo mano bendrakursis, todėl jį tada gerai pažinojau, juolab kad teko nuo jo gerokai nukentėti. Iš pradžių jis lietuviškai kalbėjo prastai. Oficialiai vadinosi Stanislav Lazutkin. Studijuodamas jau dirbo marksizmo-leninizmo dėstytoju. Greitai tapo Universiteto partorgu (studentas!). Nuo tada Stanislav Lazutkin vėl atvirto Stanislovu Lazutka.

Siekdamas Lietuvą subolševikinti ir surusinti, visiems lietuviams įskiepyti bolševizmo „tikybą“, jis veikė be atodairos ir su niekuo nesiskaitydamas. Daug dėmesio skyrė aukštajai mokyklai. Iš jos šalino visus tuos dėstytojus, kurių pažiūros buvo ne bolševikinės. Bene labiausiai jam kliuvo mokslininkai lituanistai. Šiuos visur persekiojo.

S. Lazutkai talkino „svieto perėjūnai iš plačiosios tėvynės“, tokie kaip V. Kulešovas ir Valentinas Neupokojevas, kurį laiką buvę fakulteto partorgais ir persekioję lietuvius dėstytojus.

Daug atvykėlių į Lietuvą įsikūrė Vilniaus universitete. Jie nė nemanė mokytis lietuvių kalbos. Dėstė marksistines disciplinas, žinoma, rusiškai. Šios kalbos studentai tada dar bemaž nesuprato. Egzaminuodavo per vertėją lietuvi, tarp kurių buvo dorų žmonių. Tai rodo tokie jų pamokymai egzaminuojamam studentui „Tu pasakok, ką nori, o aš išversiu, kaip reikia“.

Buvo ir tokių atvykėlių, kurie lyg ir reiškė norą mokytis lietuvių kalbos, tik iš to nieko doro neišeidavo. Tai rodo toks pavyzdys. Aš buvau gavęs „visuomeninį įpareigojimą“ išmokyti lietuviškai profesorių Henri Gabrielianą, atsibaščiusį iš Armėnijos (sako, išvytą už kažkokius „nukrypimus“ nuo partijos kurso). Šio darbo ėmiausi su entuziazmu. Bet po kelių pamokų profesorius pareiškė, kad lietuviškai jau mokąs pakankamai ir pamokų daugiau nebelankysiąs. Netrukus po to įvyko kuriozas. Mat Gabrielianas reikalavė, kad egzaminuojamas studentas parodytų savo paties sudarytą marksizmo „korifėjų“ veikalų konspektą. Kai tokį konspektą parodė lituanistas Kazys Pakalka, Gabrielianas, metęs žvilgsnį į sąsiuvinio viršelį, ėmė Pakalką barti, kam atnešęs ne savo, bet kito studento, pavarde Santraukos, konspektą. Po šio įvykio fakultete ilgai buvo šaipomasi iš Gabrieliano lietuvių kalbos mokėjimo.

Nėra abejonių, kad Lazutkos vadovaujamų atvykėlių sovietinė ir rusifikacinė „veikla“ ilgam laikui sutrukdė lituanistikos (baltistikos) mokslo pažangą Lietuvoje.

Užsienyje leidžiama mokslinė kalbinė literatūra iš pradžių Lietuvos beveik nepasiekdavo. Iš užsienio siunčiamos lituanistinės knygos patekdavo į vadinamąjį specfondą ir tapdavo tyrėjams bemaž neprieinamos.

Vėliau šiek tiek baltistinės literatūros gaudavome iš Vakarų baltistų, paprastai tų, kuriems pavykdavo gauti leidimą ir atvykti į mokslines konferencijas Lietuvoje. Tarp jų lietuvių nebuvo, todėl lietuviškoji užsieninė literatūra, kuri mums labiausiai rūpėjo, mūsų beveik visai nepasiekdavo. Išimčių, žinoma, pasitaikydavo. Atsirasdavo drąsių vyrų, kurie pasišvėsdavo šiam šventam darbui. Papasakosiu apie vieną iš jų, su kuriuo teko daug bendrauti.

Maždaug nuo praeito šimtmečio devintojo dešimtmečio pas mane į katedrą pradėjo užeidinėti Vilnių aplankantys Vakarų šalių turistai, kurie įteikdavo Vakaruose išleistas lingvistines knygas, tarp jų ir lietuviškas. Kas tas knygas siuntė, jie nežinojo. Sakė gavę iš nepažįstamo asmens. Kadangi knygos buvo labai vertingos, dažniausiai rašytos emigrantų lietuvių ir mums didžiai reikalingos, tai jutau, kad tąjį konspiruotą knygų perdavinėjimą organizuoja lietuvių kalbotyrą gerai išmanantis žmogus. Tik negreit man paaiškėjo, kad tai buvo Aleksandras Dundulis.

1983 m. jis lankėsi Lietuvoje su JAV lietuvių grupe. Pasitikau jį aerodrome. Pavyko porai valandų parsivežti į savo namus (tai nebuvo leidžiama). Tada gavau progos iš arčiau susipažinti. Vėliau dar ne kartą susitikome. Per vieną A. Dundulio apsilankymą pas mane, norėdamas jam atsidėkoti, pasiteiravau, ko jis labiausiai trokštąs. „Aplankyti tėvų kapą Tverėčiuje“ – toks buvo jo atsakymas. Kreipiausi į tuometį LTSR užsienio reikalų ministrą Vytautą Zenkevičių, kurio pavardė nuo manosios skyrėsi tik viena raide. Abu buvome ukmergiškiai, bet ne giminės. Mokėmės vienoje klasėje. Jis gimnazijos nebaigė ir tapo žymiu bolševikų veikėju. Mano paprašytas, leido A. Dunduliui nuvykti į Tverėčių, tik reikalavo, kad jį nuvežčiau aš pats savo automobiliu ir pakeliui niekur nesustočiau.

Viešnage Čikagoje (1985 m. gruodžio pradžia). Sėdi: Janina Zinkevičiūtė-Rupeikienė, Aleksandras Dundulis, Stasė Vaškelenė, Aleksandras Tornau; stovi (iš kairės): Bronius Kviklysis, Zigmas Zinkevičius, Gražutė Šlapelytė-Sirutienė, Julija Švabaitė-Gylienė, kun. jėzuitas Juozas Vaišnys, iš krašto stovi – Sofija Jelionienė ir kt.

Kapines pasiekėme laimingai. Negaliu pamiršti tada mane sujaudinusio vaizdo – prie tėvų kapo purvyne (krapnojo lietus) klūpančio Dundulio, laikančio gniūžtelę purvo, paimto nuo kapo ir įrišto į nosinę.

Pro šalį važiuo traktorius. Ties mumis sustojo. Tai buvo A. Dundulio jau mirusio brolio sūnus. Jis pasisiūlė mano automobilį nutempti per pažliugusią dirvą į Dundulio gimtąją trobą, kurios šis buvo nematęs daugiau negu 40 metų. Dundulio akys blizgėjo iš džiaugsmo. Nutariau surizikuoti. Laimei, neįklimpome. Trobos duryse mus pasitiko Dundulio mirusio brolio žmona, kuri didžiai susijaudinusi vos vėbleno: „Vai Jėzau, vai Jėzau“. – „Ne Jėzus, bet Aleksandras“; – ramiai kalbėjo Dundulis. Buvome susodinti prie stalo. Susirinko kaimynai. Jie šventai įvykdė mano prašymą niekam nepasakoti apie šį susitikimą. Laimingai grįžome į Vilnių. Niekas neįskundė.

Kai 1985 m. gydžiausi po infarkto, Dundulis labai manimi rūpinosi ir siuntinėjo iš JAV vaistus.

Tų pačių metų pabaigoje turėjau dalyvauti Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume Čikagoje. O'Hare aerodrome mane pasitiko Dundulis su draugais.

Aleksandras Dundulis

Teko dalyvauti jo 75 metų jubiliejaus vaišėse. Sujau-dino jo bute, nuomojamame pas bičiulius Tamulius, įrengtas „Zinkevičių kampas“, kuriame buvo ir *MiMi* (mano vaikaičių Mindaugo ir Mildutės) skyrius. Dundulis buvo tapęs savotišku mūsų šeimos nariu.

Atgimimui prasidėjus Dundulis nesitvėrė džiaugs-mu, nuolat man skambindavo.

Vytauto Landsbergio vadovaujamai Aukščiausia-jai Tarybai (vėliau pavadintai Atkuriamuoju seimu) paskelbus Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, tą patį vakarą mano bute sučiškė telefonas. Dundulis sveikino mus ir sakėsi esąs laimingas sulaukęs šios valandos – linksmiausios jo gyvenime. „Dabar ga-liu ramiai mirti“, – vos ištarė silpnu pasiligojusio žmogaus balsu.

A. Dundulis mirė netrukus po to Čikagoje. In-žinierius Arvydas Tamulis įvykdė paskutinį jo prašymą – parvežė urną su velionio pelenais, kurią palaidojome tėvų kape. Tą urną jis pats buvo pasidirbęs dar prieš Atgimimą – knygos pavidalo dėžutė su užrašu „Dieve, išgelbėk Tėvynę Lietuvą“.

Vilniaus universiteto Rankraščių skyriui perdaviau A. Dundulio rankraštinį ir kitokį palikimą, atsiųstą man iš Čikagos.

A. Dundulio kapą Tverečiaus krašte paskutinį kartą aplankiau 2003 m. spalio 18 d. kartu su Švenčionių klubo Vilniuje nariais.

Aleksandras Dundulis visą savo gyvenimą tyliai dirbo didžiai prasmingą darbą. Nesireklamavo. Jis lituanistikai davė ne mažiau už tuos, kurių vardai plačiai žinomi.

Organizuodamas pas mus bolševikams valdant draudžiamos literatūros platinimą, parodė nepaprastą išradingumą. Kaip vysk. Valančiaus knygnešys. Visiška konspi-racija! Gautoji literatūra retai kam buvo rodoma. Tik esant būtinam reikalui. Bet ji atnešė lituanistikai milžinišką naudą. Atskirtus nuo pasaulio Lietuvos kalbininkus jis aprūpino išėivijoje leidžiama lituanistine, ypač kalbotyros, literatūra, mums tada brangesne už auksą.

Įteikta 2014 m. spalio 14 d.

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

Justiniškių 41-24, LT-05127 Vilnius, Lietuva

vytasz@lki.lt